

PDF hosted at the Radboud Repository of the Radboud University Nijmegen

The following full text is a publisher's version.

For additional information about this publication click this link.

<http://hdl.handle.net/2066/162368>

Please be advised that this information was generated on 2017-12-06 and may be subject to change.

Calculaties in een relatienetwerk: het voorbeeld van 'goodwill impairment'

Ed Vosselman

SAMENVATTING Accounting wordt vaak in verband gebracht met transparantie: cijfers worden verondersteld een organisatie werkelijkheid bloot te leggen. Dit artikel laat zien hoe de calculatie van de waarde van 'goodwill impairment' in relatienetwerken tot stand komt en hoe die calculatie niet tot transparantie leidt, maar mobiliseert. De uit de calculatie resulterende waarde reflecteert niet de waarheid, maar zet aan tot handelen. Die mobilisatiekracht van de waarde van de 'goodwill impairment' werpt haar schaduw vooruit in de calculatiepraktijk. De gebruikers van de calculatie vragen in het vooruitzicht van hun handelen om betrouwbare calculaties. Ter vergroting van de betrouwbaarheid van de calculaties moeten die zich verwijderen van de specifieke organisatiepraktijken. Daarom put het calculatiecentrum (de 'financial controller') veel uit externe bronnen.

RELEVANTIE VOOR DE PRAKTIJK Practici kunnen in dit artikel aanleiding vinden om waarderingscijfers anders te begrijpen en er anders mee om te gaan. Anders dan op transparantie richt de 'financial controller' zich op relatieve betrouwbaarheid: betrouwbaarheid in de ogen van belangrijke netwerkspelers. 'Auditors' borgen die relatieve betrouwbaarheid.

1 Inleiding

Aan becijferingen en calculaties worden *a priori* een tweetal belangrijke functionaliteiten toegedicht. De eerste functionaliteit is die van de beslissingsondersteuning ('decision support'). Becijfering en calculatie kunnen belangrijke hulpmiddelen zijn voor managers die strategische investeringsbeslissingen of, meer in het algemeen, beslissingen over de inzet van middelen moeten nemen. Niet alleen managers, ook andere belanghebbenden kunnen becijfering en calculatie gebruiken voor het nemen van beslissingen. Zo kunnen de cijfers in financiële jaarverslagen vermogensverschaffers ondersteunen bij hun besluitvorming over de richting waarin zij willen beleggen. De calculatietechnieken zijn verankerd in een neoklassiek besluitvor-

mingsmodel zoals dat aan de basis ligt van veel economische theorieën. Uitgangspunt is dat de beslisser (wie het ook is) alternatieve handelwijzen op een rijtje kan zetten en de gevolgen van die alternatieven kan overzien. Daarna kan hij het beste alternatief kiezen: het alternatief dat hem de grootste welvaart oplevert.

De tweede functionaliteit van cijfers is er één die past bij beheersing, bij 'decision control'. Cijfers moeten het mogelijk maken om via een min of meer strakke regelkring van planning, uitvoering, meting en evaluatie de effectiviteit en de efficiency van activiteiten te bevorderen. Als belangrijke informatiedragers zitten zij in het hart van zo'n regelkring. Regelkringbeheersing op basis van cijfers heeft een sterke gedragsmatige component. Immers, besluitvorming is in organisaties bijna altijd gedecentraliseerd en daarom heeft het topmanagement behoefte aan instrumenten die het beslissingsgedrag van diverse managers beïnvloeden. Zo'n regelkringbeheersing, ook wel 'management by the numbers' genoemd, is dus gericht op gedragsbeïnvloeding; het doel is om de economische prestatie van de organisatie als geheel te bevorderen via de externe beïnvloeding van het handelen van managers. Niet alleen managers moeten worden beïnvloed om economisch verantwoorde beslissingen te nemen, ook de 'professionals' (dokters, leraren, rechters) moeten onder druk worden gezet om bij hun besluitvorming met economische aspecten rekening te houden. Ook in hun richting hebben de regelkringsystemen een functie om de prestaties te beïnvloeden.

De bovenstaande functies van accounting worden helder verwoord in diverse theorieën en raamwerken. Zij komen in veel leerboeken terug. In het verband van 'decision control' worden cijfers gezien als neutrale instrumenten die voor individuele beslissers een (organisatie)werkelijkheid transparant maken. Op basis van die cijfers kunnen beslissers een verstandig oordeel vellen over wat zich in het verleden heeft afgespeeld. Cijfers zijn daarmee in feite intermediairs, neutrale bemiddelaars, tussen enerzijds een zich ontvouwende werkelijkheid en anderzijds de breinen van individu-

en. Maar zijn cijfers wel een representatie van een organisatie-werkelijkheid? Zien de lezers en gebruikers van de cijfers wel wat zich echt in de organisatie heeft afgespeeld? Met andere woorden: maken cijfers de wereld voor een wat op afstand staande speler wel transparant? Of hebben cijfers een heel andere uitwerking? Om deze vragen te kunnen beantwoorden is onder andere inzicht vereist in hoe de cijfers in concrete en vaak complexe situaties tot stand komen en in wat hun werkelijke effecten zijn. In dit artikel wordt met name ingegaan op de wijze waarop de calculatie van de waarde van de 'goodwill impairment' tot stand komt in een netwerk van relaties. Geïllustreerd wordt hoe de verwachte netwerkeffecten hun schaduw vooruit werpen op de calculatie. Het voorbeeld laat zien dat de calculatiepraktijk rust op complexe interacties tussen diverse spelers van zowel menselijke als niet-menselijke aard, en niet op beslissingen van relatief geïsoleerde individuen. Zo zijn bij de calculatie van de waarde van de 'goodwill impairment' (financial) controllers, een accounting database, diverse managers, auditors, externe consultants en andere externe bureaus betrokken. Ook de effecten van de calculatie zijn het resultaat van interacties tussen diverse spelers. In feite worden zowel de totstandkoming als de effecten van de calculatie bepaald door het netwerk van relaties rond die calculatie. Daarom wordt de calculatie in dit artikel gezien als een *actor*-netwerk (Latour, 2005). Een waarderingscijfer is zelf een actor, die zich in interactie met andere spelers (die zowel van menselijke als niet-menselijke aard kunnen zijn) ontwikkelt en die in interactie met andere spelers werkingskracht heeft. In de volgende paragraaf (2) wordt het actor-netwerk perspectief op de calculatie verder uitgewerkt, waarna een voorbeeld wordt gegeven waaruit blijkt hoe de calculatie vorm krijgt in een relatienetwerk. Tot transparantie van organisatiepraktijken leidt de calculatie niet; tot mobilisatie van een netwerk leidt de calculatie wel. Tot slot worden enkele conclusies getrokken en wordt ingegaan op implicaties voor met name ('financial') 'controllerschap'.

2 Een actor-netwerkbenadering van calculaties

Vanuit een actor-netwerkbenadering staan waarderingscijfers *in* en *niet buiten* de organisatie-werkelijkheid. Zij komen enerzijds uit die werkelijkheid voort en helpen anderzijds om die werkelijkheid vorm te geven. Anders gezegd: cijfers zijn zowel spelers als bespeelden in relatienetwerken. Zij staan nooit op zichzelf, maar spelen altijd in een krachtenveld van mensen ('humans') en niet-mensen ('non-humans', bijvoorbeeld apparatuur en software). In relatienetwerken is een waarderingscijfer een medium; het is performatief. Het performatieve karakter van een calculatie blijkt uit het feit dat de calculatie het vermogen heeft om andere spelers in een interactief verband te mobiliseren (zie bijvoor-

beeld Justesen & Mouritsen, 2011; Vosselman, 2014). Performativiteit is dus geen instrumentaliteit. Calculaties zijn instrumenteel als zij ondergeschikt zijn aan de mens, als zij hulpmiddel zijn om bepaalde beslissingen te nemen of te implementeren. Calculaties zijn performatief als zij op gelijk niveau staan met de mens; als zij, in interactie met andere spelers, aanzetten tot handelen. Het is zoals de kamersleutel met een aangehechte verzwaarde kop in een hotel. Zo'n sleutel zet aan tot een bepaald gedrag van degene die hem in bezit heeft. De verzwaarde kop is moeilijk te ontkennen; om zich van de last van de sleutel te verlossen zal de bezitter al snel voor de aandrang bezwijken om hem bij de receptie in te leveren als hij het hotel verlaat. De verzwaarde kop bevat echter geen voorschrift of verplichting; hij nodigt alleen stevig uit tot gedrag in een bepaalde richting. De bezitter kan altijd ook kiezen voor de optie om de sleutel mee te nemen bij zijn uitstapjes en hem niet bij de receptie in te leveren. Zo is het ook met calculaties: zij zetten aan tot handelen in een bepaalde richting, maar zij verplichten niet. Evenals de sleutel zijn zij performatief. Als media *in* het netwerk hebben calculaties geen *a priori* antwoordfunctie of beheersingsfunctie voor individuele besluitvormers. Zowel hun totstandkoming als hun werking zijn netwerkeffecten. Hoe calculaties precies vorm krijgen en wat zij precies doen is vanuit een actor-netwerkperspectief nooit volledig op voorhand te definiëren.

Hoe ziet het netwerk waarin calculaties tot stand komen eruit? Die cijfers komen tot stand in een calculatiecentrum, dat diverse vormen kan aannemen. Kosten- en winstcijfers kunnen bijvoorbeeld tot stand komen in een calculatiecentrum waarin de 'financial controller' de scepter zwaait. In dat calculatieve centrum worden *inscripties* geproduceerd: tekens die het resultaat zijn van een *vertaling* van organisatiepraktijken in hun afwezigheid (Latour, 2005; Dambrin & Robson, 2011). Het begrip 'vertaling' ('translation') is een kernbegrip in de actor-netwerkbenadering. Het gaat om een omvorming van organisatiepraktijken in tekens als grafieken, diagrammen, teksten, cijfers. Kosten- en winstcijfers zijn dus voorbeelden van dergelijke tekens. Zij zijn een omvorming van organisatiepraktijken als inkoop, productie, en verkoop. Tijdens de omvorming in het calculatiecentrum zijn de organisatiepraktijken zelf niet aanwezig; zij staan zowel naar plaats als tijd op afstand. De omvorming vindt plaats op basis van *sporen* ('traces') uit die organisatiepraktijken: inkoopdata, productiedata, verkoopdata en nog veel meer. Op basis van allerlei reken- en waarderingsregels worden die sporen in calculatieve centra bewerkt tot inscripties. Kosten, winst en waarderingscijfers van activa/passiva zijn daarmee inscripties; zij zijn het resultaat van *calculatiepraktijken* in het calculatiecentrum. De term 'inscriptie' heeft hier dus een andere betekenis dan in ons normale spraakgebruik; de betekenis

houdt in feite het midden tussen een descriptie (een beschrijving) en een prescriptie (een voorschrift). Descripties en prescripties staan *buiten* de organisatiepraktijken die zij beschrijven of voorschrijven; inscripties staan *in* die praktijken en komen in calculatiepraktijken tot stand.

Kortom: calculaties bestaan in de kern uit het vertalen van andere op afstand staande organisatiepraktijken op basis van sporen ('traces'). Hoewel het calculatiecentrum een centrale regisserende rol vervult, vindt de vertaling plaats in min of meer complexe interacties tussen diverse spelers, zowel binnen als buiten het calculatiecentrum. Behalve de 'financial controller' zijn er in de calculatiepraktijk diverse spelers en bespeelden: managers, auditors, hardware, software, externe instituten, regulatoren, wetten, reken- en waarderingsregels. Via interacties komen verschillende oordelen, inzichten en belangen in de inscripties tot uitdrukking. Vertaling is zeker geen eenduidig rationeel en lineair a-politek proces: de sporen gaan door de handen van velen. Inscripties zijn geen eenduidige en neutrale representaties van organisatiepraktijken, maar zijn media die in relatienetwerken tot stand komen en effect sorteren. Het zijn geen neutrale beschrijvingen van een op afstand staande realiteit en ook geen voorschriften. Inscripties kijken tegelijkertijd achteruit en vooruit. Achteruit, omdat zij voortkomen uit sporen van op afstand (naar tijd en plaats) staande organisatiepraktijken. Vooruit, omdat zij andere belanghebbenden in het netwerk beogen te mobiliseren. Zij beogen andere spelers in het netwerk aan te zetten tot handelen in een bepaalde richting. Eenmaal vastgesteld in het calculatiecentrum gaan de inscripties immers de (organisatie) wereld in. Daar liggen zij aan de basis van weer nieuwe interactieve vertalingen; in feite helpen zij daar een netwerk in stand te houden en verder te ontwikkelen. Zo worden winstcijfers in de jaarrekening 'gelezen' door vermogensverschaffers die daarin in interactie met andere spelers (deskundigen, externe bronnen) een uitnodiging kunnen zien om bijvoorbeeld hun aandelenpakket uit te breiden. De calculatieresultaten hebben dus mobilisatiekracht.

3 Een voorbeeld: de vaststelling van de 'goodwill impairment'-waarde

Recent onderzoek van Huikku, Mouritsen & Silvola (verschijnt nog) geeft een goede illustratie van een actor-netwerkperspectief op het totstandkomen van waarderingscijfers. De hoofdvraag van het onderzoek is: als gebruikers van de 'financial statements' een calculatie van de waarde van 'goodwill impairment' lezen, wat lezen zij dan precies? Ter beantwoording van die vraag leggen de onderzoekers bloot hoe de waarde van de 'goodwill impairment' tot stand komt; zij ontsluiten de calculatie en leggen daarmee in feite een 'financial accounting'-praktijk bloot. De studie van een 'fi-

nancial accounting'-praktijk heeft direct betrekking op het werk van 'financial controllers' (Ahrens & Chapman, 2007) dat zich richt op calculatie (Miller, 2001) en kwantificering (Espeland & Stevens, 2008). In een aantal Finse ondernemingen blijkt deze praktijk een proces van vertaling met elementen van spoorzoeken en calculeren. In de rest van deze paragraaf wordt geput uit het onderzoek van Huikku, Mouritsen en Silvola (verschijnt nog).

Spoorzoeken

Om de waarde van de 'goodwill impairment' te kunnen calculeren zijn sporen van (toekomstige) geldstromen nodig. Die sporen bevinden zich niet als vanzelfsprekend in de database van het calculatiecentrum, maar moeten grotendeels buiten dat centrum worden vergaard. Tegen de achtergrond van IFRS is het een taak van 'financial controllers' om een proces in te richten waarin anderen van binnen en buiten de onderneming sporen kunnen aanleveren; sporen die vervolgens in het calculatiecentrum worden bewerkt en samengevat. Bij het vergaren en bewerken van de sporen is *betrouwbaarheid* een belangrijk criterium. Omwille van de betrouwbaarheid van de calculatie worden procedures vastgelegd.

Er is een aantal belangrijke uitgangspunten bij die procedures: het spoorzoeken moet aansluiten bij gevestigde organisatiepraktijken; de sporen moeten passen in een historische ontwikkeling van de organisatie en moeten niet te veel afwijken van landelijke en sectorale ontwikkelingen; en er moet zo mogelijk geput worden uit externe bronnen. Door aan te sluiten bij reeds bestaande praktijken als budgettering en strategievorming wordt de betrouwbaarheid van de sporen in de ogen van andere netwerkspelers gediend. Een dergelijke aansluiting voorkomt de beeldvorming dat calculaties van de waarde van 'goodwill impairment' uit het niets ontstaan. Van een aansluiting bij een gevestigde budgetteringspraktijk gaat bijvoorbeeld het signaal uit dat voorspellingen van 'cash flows' niet het resultaat zijn van individuele 'ad hoc'-schattingen, maar tot stand komen in processen van onderhandeling tussen managers op diverse niveaus. Bovendien is de budgetteringspraktijk verankerd in een historische ontwikkeling; het verleden speelt altijd een rol bij de vaststelling van budgetten. Aansluiting bij het verleden vergroot de herkenbaarheid en de aanvaardbaarheid van de schattingen in het relatienetwerk. Dat geldt ook voor aansluiting bij landelijke en sectorale groeivoeten. Sterke afwijking van meer algemene groeiverwachtingen maakt de sporen in de ogen van anderen onbetrouwbarder. Voorts worden sporen die uit externe bronnen worden geput (bijvoorbeeld benchmarks, overzichten van externe consultancybureaus) als betrouwbaarder gezien dan sporen uit interne bronnen. Voorspellingen die extern worden gegenereerd

worden als minder 'subjectief' gezien; zij lenen zich in de ogen van andere netwerkspelers minder voor manipulatie.

In meer algemene zin geldt dat de betrouwbaarheid van de sporen toeneemt naarmate zij meer worden geput uit menselijke en niet-menselijke bronnen die *op afstand* van de organisatiepraktijken staan. Hoe groter de afstand, hoe minder 'bias' en belangenverstrengeling, zo is de gedachte. Hoe afstandelijker en 'onpersoonlijker' de sporen, hoe betrouwbaarder. Dat alles heeft effecten voor de mate van transparantie die door het calculatiecentrum kan worden gerealiseerd. Door op afstand te zoeken ontstaat eerder een verwijdering van specifieke organisatiepraktijken dan een verheldering daarvan; de transparantie wordt dus eerder minder dan meer.

Calculeren

Ter bevordering van de betrouwbaarheid wordt de verantwoordelijkheid voor zowel het spoorzoeken als het calculeren bij een calculatiecentrum (i.c. de 'financial controller') gelegd. Het calculatiecentrum regisseert het spoorzoeken; voordat de 'traces' in het calculatiecentrum terecht komen gaan zij door de handen van velen. Maar ook de calculatie zelf is veel meer dan een mathematische/rekenkundige bewerking van de sporen. Ook de calculatie zelf is het resultaat van interactie tussen diverse spelers in een netwerk. In het calculatiecentrum wordt de disconteringsvoet waarmee toekomstige geldstromen contant worden gemaakt, de 'weighted average cost of capital' (WACC), gecalculeerd. Rond die calculatie doet zich de vraag voor of de WACC bedrijfsspecifiek moet zijn of moet worden gecalculeerd op basis van informatie vanuit een brede referentiegroep van ondernemingen. Ook nu wordt gezocht naar betrouwbare externe referenties, met een voorkeur voor referenties naar een groep van bedrijven met vergelijkbare risicoprofielen. Om betrouwbare referenties te verkrijgen wordt bij de calculatie van de WACC voorts sterk getrokken op bedrijfsexterne analisten. In ieder geval proberen de ondernemingen op veilig te spelen; als de WACC al in het eigen calculatiecentrum wordt berekend dan wordt het resultaat van die berekening vervolgens voorgelegd aan deskundige externe 'audit firms' en daarna aan de 'internal auditors'.

De intensiteit waarmee wordt vertrouwd op externe bronnen en 'benchmarks' kan bij 'financial controllers' tot twijfel leiden over de redelijkheid van de calculatie. Zij realiseren zich dat de noodzaak om de 'peer companies' te volgen het risico in zich draagt dat onvoldoende rekening wordt gehouden met de specifieke situatie van de eigen onderneming. Tegelijkertijd realiseren zij zich dat een afwijzing van de 'externalisering' het risico heeft dat 'auditors' hen gaan verdenken van manipulatie van de calculatie, met alle consequen-

ties van dien voor de in het relatienetwerk gepercipieerde betrouwbaarheid van de calculatie. De afweging van risico's brengt de 'financial controllers' tot de conclusie dat zij ruimte moeten geven aan externe bronnen en voorrang moeten geven aan de stemmen van de 'auditors'. 'Auditors' zijn immers bronnen waarin meer vertrouwen is verankerd dan in individuele oordelen 'van nabij'. 'Auditors' zijn omringd door institutioneel vertrouwen.

Niet alleen voor 'financial controllers', maar ook voor de CFO's en andere (top)managers blijken (externe) expertoordelen en benchmarks belangrijke mechanismen van risicomanagement te zijn. Het vooropzetten van bedrijfsspecifieke praktijken in de calculatie heeft immers een betrouwbaarheidsrisico. Daarom wordt er in de calculatie eerder afstand genomen van de bedrijfsspecifieke situatie dan dat die wordt verhelderd. De calculatie is dus zeker geen representatie van een bedrijfsrealiteit, maar is het resultaat van interactie tussen diverse spelers in een relatienetwerk. Die interactie is erop gericht om het netwerk in stand te houden en zo mogelijk te versterken. De calculatie kijkt daarom zowel achteruit als vooruit, naar binnen en naar buiten. Zij is performatief; zij geeft vorm aan handelingen in het relatienetwerk.

Het borgen van de calculatie: 'internal auditors' en 'audit committees'

In de ondernemingen moeten de 'audit committees' overtuigd worden van de betrouwbaarheid van de calculatie. Daartoe vinden in de 'committees' uitvoerige en gedetailleerde discussies plaats. In de discussies participeren 'internal auditors' die tevoren een audit uitvoeren op de processen van spoorzoeken en calculeren. Het 'audit committee' vormt zo na het calculatiecentrum van de 'financial controller' een tweede centrum waar de totstandkoming van de waarde van de 'goodwill impairment' centraal staat, nu in de vorm van een *test* op de betrouwbaarheid. De discussies in het 'committee' zijn gedetailleerd en richten zich op de wijze waarop de calculaties tot stand kwamen, op observaties van de 'auditors' met betrekking tot het calculatieproces, op gevoelige issues en op de kwaliteit en volledigheid van de ontsluitingen. In het bijzonder wordt ingegaan op verschillen tussen voorspellingen en gerealiseerde cijfers in het verleden. Historisch succes en historisch falen zijn immers indicaties van de competenties van het management en de 'financial controller' om hun beloftes die in de calculaties zijn vervat, na te komen.

De 'auditors' hebben in het 'audit committee' een tweetal belangrijke taken. De eerste taak is om aan de leden van het 'audit committee' de kern van de calculatie te verhelderen. De tweede taak van de 'auditors' is het ontwikkelen van een consistente verhaallijn waar de CFO, de externe accountant en het 'audit committee'

mee in kunnen stemmen. De 'auditors' zekeren de verhaallijn vervolgens af, dat wil zeggen zij geven 'assurance' dat er een overeenkomst over de inscriptie tussen de diverse spelers tot stand is gekomen.

In de kern is het proces dat leidt tot 'assurance' van de waarde van de 'goodwill impairment' een herhaling van het proces in het calculatiecentrum van de 'financial controller'. Beide processen zijn gericht op het vinden, kwalificeren, stabiliseren en calculeren van sporen. In termen van een actor-netwerkbenadering: beide processen zijn gericht op vertaling van sporen in een betrouwbaar waarderingscijfer. Toch ontstaat ondanks de vele inspanningen geen absoluut betrouwbaar cijfer. De betrouwbaarheid blijft *relatief*, dat wil zeggen afgestemd op de oordelen, inzichten en belangen van netwerkspelers. De financiële professionals houden zorgen. 'Auditors' zijn niet geheel zeker of zij wel genoeg inzicht hebben in de bedrijfssituatie; managers zijn bezorgd dat er onvoldoende bedrijfsspecifieke informatie in de calculatie wordt betrokken; de 'financial controller' heeft zorgen over de zoektocht naar sporen: is die zoektocht wel ver genoeg gegaan? Het 'audit committee' maakt zich zorgen of het wel in staat blijkt om voor belanghebbende kritische spelers als vermogensverschaffers een consistente en betrouwbare verhaallijn achter de inscriptie van de waarde van de 'goodwill impairment' te ontwikkelen; een verhaallijn die niet zomaar door journalisten of andere waakhonden onderuit kan worden gehaald. Kortom: de betrouwbaarheid die wordt gerealiseerd is inderdaad een relatieve betrouwbaarheid resulterend uit de interactie van diverse spelers; spelers die na de 'inschrijving' nog met enige onzekerheid achterblijven. Betrouwbaarheid is dus nooit categorisch aanwezig of afwezig; er blijft twijfel en onenigheid. Die zijn evenwel in de ogen van de spelers tolerabel.

4 Conclusie en discussie

Dit artikel laat in de eerste plaats zien dat de waardering van 'goodwill impairment' niet het resultaat is van rationele beslissingen van een individuele 'financial controller', maar van een interactieve vertaling in een netwerk van relaties. In die vertaling speelt het calculatieve centrum van de 'financial controller' weliswaar een belangrijke rol, maar spelers buiten dat centrum hebben een belangrijke invloed op de totstandkoming van het waarderingscijfer. Sommige spelers hebben een positie binnen de organisatie. Diverse managers, internal auditors, maar ook budgetten en strategische plannen zijn invloedrijke spelers. Andere spelers bevinden zich buiten de organisatiegrenzen: consultants, bureaus voor statistiek, organisaties uit de bedrijfstak, diverse externe deskundigen. Onder verantwoordelijkheid van een 'financial controller' ontstaat een waarderingscijfer dat, ook na borging door 'auditors', slechts tot een *relatieve* betrouwbaarheid leidt. In 'au-

dit committees' ontstaat consensus over waarderingscijfers die voldoende betrouwbaar worden geacht om andere spelers in het relatienetwerk aan te zetten tot handelingen die het netwerk in stand houden of versterken. Met andere woorden: waarderingscijfers die in staat zijn andere spelers in het relatienetwerk te mobiliseren.

Een verrassende conclusie is dat de calculatiepraktijk eerder tot een grotere afstand van specifieke bedrijfsprocessen leidt dan tot meer nabijheid. Met andere woorden, meer dan tot een verheldering van specifieke bedrijfssituaties leidt de calculatie tot een vertroebeling daarvan, omdat externe en onpersoonlijke bronnen, sporen en calculaties de voorkeur hebben boven interne. Er is kennelijk sprake van een *paradox*: om tot een relatief betrouwbare calculatie van een bedrijfsspecifieke waarde van 'goodwill impairment' te komen moet worden ingeleverd op transparantie. Het resulterende waarderingscijfer re-presenteert niet een (verwachte) organisatiegerelateerdheid; het is geen neutrale spiegel. Het komt interactief tot stand en heeft potentiële effecten in een relatienetwerk. Het waarderingscijfer is performatief: het zet spelers in een relatienetwerk aan tot handelen.

'Financial controllers' staan niet buiten het relatienetwerk maar maken daar deel van uit. In een samenspel met andere actoren zoals managers, 'auditors' en het 'audit committee' produceren zij relatief betrouwbare inscripties. Die inscripties sluiten impliciet oordelen, inzichten en belangen van verschillende invloedrijke spelers in. Het zijn zeker geen neutrale reflecties, zeker geen instrumenten van transparantie. Dat betekent bepaald niet dat de financiële 'professionals' niet integer handelen; juist omdat zij informatie willen leveren die het andere spelers mogelijk maakt in een voor hen goede richting te handelen nemen zij afstand van 'nabije' sporen en putten zij uit externe bronnen. Het resulterende waarderingscijfer is daardoor geen neutraal intermediair, maar is een medium. Als medium kijkt het zowel achteruit als vooruit; zowel naar binnen als naar buiten. Absolute betrouwbaarheid is niet te verkrijgen.

De inzichten uit deze Finse ondernemingen kunnen inspireren om ook onderzoek te verrichten naar de performativiteit van waarderingscijfers in organisaties uit de publieke sector. Onderzoek naar de totstandkoming en de effecten van prijsvorming rond DiagnoseBehandelCombinaties (DBC's) in de ziekenhuiszorg kan bijvoorbeeld inzicht geven in hoe de mythe van de transparantie verbonden is met performativiteit in relatienetwerken van DBC's. Van belang is vooral om meer te weten te komen over de werkelijke netwerkeffecten van de DBC's. De gewenste functionaliteiten zijn duidelijk, maar wat zijn de echte effecten op diverse netwerkspelers? Hoe werkt de performativiteit uit? Een ander interessant fenomeen dat zich leent voor on-

derzoek vanuit een actor-netwerkperspectief is het *Toezicht* dat zich in veel publiekesectororganisaties heeft ontwikkeld. Hoe komen de inscripties tot stand die een Raad van Toezicht aanzetten tot handelen en wat zijn hun effecten op andere spelers en op de organisatiepraktijken? Antwoorden op dergelijke vragen zijn van grote betekenis voor een samenleving die gebukt gaat onder een 'fantasy of total control' (Roberts, 2009); een samenleving waarin meer en meer een roep klinkt om een overmaat aan wantrouwen om te bouwen tot geïnformeerd vertrouwen. Daarbij is het van belang om

het mythe karakter van transparantie systematisch bloot te leggen en inzicht te krijgen in hoe cijfers in een gewenste richting kunnen mobiliseren. ■

Prof. dr. E.G.J. Vosselman is hoogleraar Accounting aan de Radboud Universiteit Nijmegen

Literatuur

- Ahrens, T., & Chapman, C.S. (2007). Management accounting as practice. *Accounting, Organizations and Society*, 32(1-2), 1-27.
- Dambrin, C., & Robson, K. (2011). Tracing performance in the pharmaceutical industry: ambivalence, opacity and the performativity of flawed measures. *Accounting, Organizations and Society*, 7(8): 428-455.
- Espeland, W.N., & Stevens, M.L. (2008). A sociology of quantification. *European Journal of Sociology*, 49 (3), 401-436.
- Huikku, J., Mouritsen, J., & Silvola, H. (2016). Relative reliability and the recognizable firm: Calculating 'goodwill impairment' value. *Accounting, Organizations and Society*, 2016, verschijnt nog.
- Justesen, L., & Mouritsen, J. (2011). Effects of actor-network theory in accounting research. *Accounting, Auditing and Accountability Journal*, 24(2): 161-193.
- Latour, B. (2005). *Reassembling the social: An introduction to actor-network-theory*. Oxford: Oxford University Press.
- Miller, P. (2001). Governing by numbers: why calculative practices matter. *Social Research*, 68(2): 379-396.
- Roberts, J. (2009). No one is perfect. The limits of transparency and an ethic for 'intelligent' accountability. *Accounting, Organizations and Society*, 34(8): 957-970
- Vosselman, E. (2014). The 'performativity thesis' and its critics: towards a relational ontology of management accounting. *Accounting and Business Research*, 44(2): 181-203.